

AKIL MERTEBELERİ

Metin Bobarođlu

Akl-ı Meaş

Maişet akılı, günlük maaş aldığın çalışmalar, çıkar akılı, bedeni koruyan akıl, bedenin ihtiyaçlarını gideren akıl. Bu aklın ilkesi beslenmek, korunmak, üremektir. Maddidir. Duyusal bilincin hizmetindedir, burada değer olmaz. "Akıl mekanizmadır, mekanizma değer üretmez" dediğimiz bu akıldır.

Akl-ı Mead

Gayîî akıl, ereksel akıl, ahiret akılı. Nihayetine hizmet eder; amaç, erek, gaye. "Gaye" daima nihaîdir, finaldir ve tektir, çoğul olduğu zaman araçlardır. Gaye çok olmaz, çokluk araçlardadır, tüm araçlar bütünlenip tekliğe ulaşır; o zaman gayîî akıl yaşamın gayesine yönelik akıldır, yoksa ara amaçlar hiçbir şey ifade etmez. Manevidir.

Mısırlılar "Mead" diye söylerler, tanrı ismidir. Mead tanrısı adalet tanrısıdır, sembolü terazidir. Hayatımızın nihayetinde bir terazi, bir hesaplaşma vardır; eğer bugün, şimdi hayatınla hesaplaşmışsan bu ahiretindir. Her kendi üzerine dönen düşünce kendi ile hesaplaştığında ahiretindedir, yoksa "Bekleyeceğim, bedenim ölecek, sonra Tanrı gelecek, bir melek gelecek ve defterimi dürecektir," diyorsa işte o akl-ı meaddir. Akıl sende olduğuna göre, sende seni denetleyecek akıldır.

Akl-ı meada "vicdan" denir, vicdanda denge aranır; değerler vicdana aittir, bütün değerler gayeye bağlı oluşurlar, sebebe bağlı oluşmazlar. Yaşamda bir sebeplere bağlı aklımız var: *reason*, bir de karşılaştırmalara bağlı: *ratio*. Bütünle ilişkiye girdiğimiz her karşılaştırma *ratio*'dur, karşılaştırma oranla ilgilidir. Ama hikmete bağlı, sebeplere bağlı her düşüncemiz *reason*'dır.

Bu ikisi de vicdanı yaratmaz ve o yüzden rasyonel toplumlar vicdanlı değildirler, kuralcıdırlar.

"Entelektüel" denilen gayîî akıl –Platon'un *entelekya* diye söylediği akıl– değer üretir, vicdanı yaratan odur ve insan vicdan alanında oluşur, vücûd bulur. V–C–D, vicdan, vücûd, cûd, mevcûd, sücûd hepsi orada olur.

Gönül evi vicdandır, vicdan adalet sarayıdır ve Tanrı adalet sarayından hükmeder. İnsan orada başlar oluşmaya, bu ikinci mertebedeki akıldır.

Akl-ı Salim

(Selim, Salim, İslam)

"Cûd" taşmak, "mevcûd" taşanın forme olması yani bir enerji taşmasıdır; forme olduğu zaman *mim* alır. *Mim* nihayet demek, nokta demek Arapça'da. "Mim koydu" derler; yani nokta koydu, nihayetlendirdi. Her nihayetlendirme bir formdur, bir biçimdir. O halde nokta

koydu, oldu mevcûd; yani taşmaya sınır geldi, form oldu. Şimdi, bu mevcutta varlık kazanılır, "vücûd buldu" diyoruz; *vecede*. Sonra varlık kendi merkezine döner; "sücûd", secde eder.

Bu kavramlar varlığı anlatıyor; selim, selam, teslim bunlar hep barışıklık, barış anlamında sözlere ve bir insan kendi gayesinden türettiği değerlerle mutmain ise, doygun ise, kendi ile barışık olduğu için ona "akl-ı selim" denir. Ama akıl selim olmaz, salim olur; selim olan akıl değildir, kalptir. Onun için literatürde "akl-ı selim" diye yazıyor ama biz daha derin, daha hassas terazide tarttığımız için diyoruz ki: Hayır! O "akl-ı salim" olmalıdır. "Selim" in tam Türkçe karşılığı "duru", "salim" ise "güvenli" demek. Kalp selim olur, çünkü kalple ifade ettiğimiz şey "duygu"lardır, duyguları anlatıyoruz. Duygular dalgalıdır, her an değişebilir, zaten değişme sahasıdır. Örneğin, bu duygu âlemindeyken, tam gönlünü açmışken o sırada sevmediğin birisi geliyor. Neden sevmiyorsun? Çünkü gönlüne tecavüz etmiş daha önce, gene yapabilir, yani bir şey yapacak. Sen de tam açmışsın; herkes de içinde banyo yapıyor, kızlar içerdelere ama çıplak, mahremindeler. Dışarıdan geldi haydut, bıyık burmaya başladı bizim kızlara! Hemen kapıları kapatırsın. "Bir dakika, sen bu mahallede ne geziyorsun?" dersin. Sohbetler de hep öyledir; duygusal çalkantılar içindeyken biri gelir sohbet değişir, biri kalkar sohbet değişir, birisinin hâli değişir sohbet değişir.

Bu kalple olan bilme dedikleri "tekallüb"den geliyor; "tekallüb" dönüşmek demek. Hâlden hâle dönüşüyor duygularımız; ama duygular belirtidir, varlık değildir. Varlık olan düşüncedir; düşünceler varlıktır, duygular düşüncenin dalgalandırdığı denizdeki dalgalardır. Duygular asıl değildir, ama bizle özdeş olduğu için, ikilik olmadığı için duyumsayamayız. Ancak yansıyacak, duygu âleminde yansıyor; o belirtiden dolayı düşüncemizin değerini anlıyoruz, "değer" çıkıyor ortaya kalp sahasında. Bu çalkantılar, sevinçler, öfkeler vs. – hâlden hâle geçerken duygularımız aynen bir suyun üzerindeki dalgalar gibidir. Hep buna benzetilmiştir, çünkü rüya âleminde böyledir de ondan. Oradaki hakikati bu görünüş üzerindedir; hep öyle olur, bende sende onda fark etmez. Bir su kirliliğinden söz ediyoruz; su kirlidir, duygularımızın kirliliği... Bunu kirleten nedir? Gönül bir olduğu için –bunu bilsek de bilmesek de gönül bir olduğu için– biri üzerindeki incinme bizde doğrudan doğruya kayıt edilir ve bizim duygularımızda kirlenme olarak ortaya çıkar. Örneğin, kin. İnanamazsınız; birisi bize bir kötülük yapar, biz öyle algılamışızdır ya da o bir kez yapar; biz onu her düşündüğümüzde aynı kötülüğü kendimize bir kez daha yaparız. Hem de daha yakından, kendimizden yaptığımız için çok daha tesirlidir. Kendimizden kendimize rububiyetle yapılıyor. Hani diyor: "*Rableri onları cehenneme atar.*" Yani gökyüzünde bir Rab var, geldi beni cehenneme attı! Hayır, kendi rububiyetimiz yani.

Diyorum ki –birisine anlatıyorum: "Namussuz adam bana kötülük yaptı!" Bir diğerine, ona da anlatıyorum; dedikodu ile kuvvetlendiriyorum, yayıyorum, destek istiyorum, kinime destek arıyorum. Ama o da bana sormuyor, "Kaç defa kötülük yaptı?" Sen hâlâ anlatmaya devam ederek kötülüğü sürdürüyorsun şimdi; yarın bir diğerine anlatırken kötülüğü yaymaya devam edeceksin. Kin denen olgu duygularımızı kirletiyor. Kibir, büyüklenmek, gurur, haset, fesat, yalan, şehvet. İster istemez manevi yollara giren insanlarda bir manyetik durum oluşuyor, elektrik geçiyor demirden ve demir mıknatıslanıyor; hakikaten de kanımızda da demir vardır ve demir mıknatıslanır. Cezbeleri yaşayanlar bilir; yüksek voltajlı enerjiler geçtiği zaman bünyemizden –direnci az, voltajı yüksek enerjiler geçtiği zaman– ki vurur geçer şimşek hızı ile ve bütün varlığınıza mıknatıslandırır; insanlar gayri ihtiyari size doğru çekilirler. İşte, sorumluluk o zaman başlar; "Vay be ben neymişim, herkes bana çok itibar ediyor, galiba bir

şeyim ben filan"; kirlenirsiniz, bu bir tarafı... Cinsellikle ilgili olarak (erkek üzerinden anlatalım, kadın üzerinden de anlatılır) kadınlar bu cazibeye –senin şahsiyetinle hiçbir ilgisi yok– kapıldıklarında, gayri ihtiyari olarak, armağan olarak kendi bedenlerini sunarlar. O yüzden bu yolda birinci tehlike şehvettir; şehvetine hâkim olmayan insan bu yolda yürüyemez. Kadın gayri ihtiyari bedenini sunar; tanrısı çünkü. Görünen kişi ile ilgisi yok; o kişiden tezahür eden dalga, radyasyonun arkasında Rab var. Hemen getirir – "takdime" derler buna, "altar, sunak" derler– sunağın üzerine kendisini koyar. Erkekler de (bunun cinsel tercihlerle hiçbir ilgisi yoktur, cinsel tercihlerimiz maneviyata ne engeldir ne de onu geliştirir; alâkası yok, bunlar bedenle ilgili şeyler) bedenine bedel olarak maddi bir armağan koyar altara, yani "menfaat".

O zaman bu iki şeyden korunmak zorundasın; "şehvet" tuzağı, "menfaat" tuzağı; hadi onu paraya iblağ edelim, "para" tuzağı. Birçok insanın ayağı bu ikisinde kayar, eğer şehvete ya da menfaate tamah ederseniz maneviyatınız biter, kirleniverirsin; içinden geçersen bile kirlenirsin, duygular her şey allak bullak olur, buna "kir" diyoruz.

Kirlenmiş bir suyu nasıl arıtıyoruz? Filtrelerden falan değil mi? Yetmez, ne kadar filtreden geçirirsen geçir, arınmaz. İlla güneş vuracak üstüne, buharlaşacak sonra yağacak tekrar, onun için yağmuru kutsal addederler; "o kutsal sular, yağmurlar" derler.

Babaannem ehli tarik bir hanımefendi idi, hakiki Nakşi kanalından; nakkaş yani kendisine nakşetmiş manası. Bu hanımefendi eğitilmiş değil köylü bir kadın, köylü bir nine; bana hitap ettiği zaman da yaşı 80 küsur falan. Dedi ki:

- Evlat, okuyorsun, eğitilisin, okula gidiyorsun. Sana bir soru sorayım, bakayım bilecek misin?
- Söyle babaanne, bakalım bilecek miyiz?
- Söyle bakalım, kiri ne temizler?
- Amaan, dedim, babaanne ya! "Su" tabii ki, bundan kolay ne var?
- Güzel, dedi, bildin. Şimdi ikinci soru; suyu ne temizler?

Kaldım, her şeyi su temizliyor da, suyu ne temizler hakikaten? Tabii ki bilimsel birçok şey söyleyebilirsiniz ama burada halk ağzında, günlük yaşamda konuşulacak basit bir şey soruluyor, konuşuyoruz;

- Bilmiyorum babaanne, dedim.
- Suyu ateş temizler, dedi.

Vay canına, seneler sonra öğrendim ki manevi bir şey söylemiş; kirlenmiş duygularımızı aşk ateşinden başka hiçbir şey temizlemez. O coşku, o aşk, o muhatapsız yangın, Mevlana'nın; "muhatap olmayan sevgidir aşk" dediği, şu kıza âşık oldum, bu erkeği çok seviyorum değil, bunlarla alâkası yok bunların, o şehvet dünyasının, üstelik hakka riayet ederek icra edilmesi gereken dünyanın lafları.

"Aşk"; nesnesi olmayan sevgidir, nesnesi yok çünkü kendine sarmaş dolaş olacaksın. "Âşık" sarmaşık demek, Mevleviler bu nedenle kendilerine sarılırlar, kendisine sarılıyor ya, işte ona

“aşk” deniyor. “Âşık” demek, kendine sarılan demek, sarmaşık, *aşaka* (*akaşa* Uzakdoğu’da onunla karıştırmayın, “aşaka”, “aşk” Arapça) kendine sarılan, kendine sarılan dönüveriyor. Sarmaşığa da bakın, döngülüdür. Bizim kromozomlarımızda aynı, sarmaşık gibi ve “Yakup’un merdiveni” diye anlatırlar; sarmal bir merdiven "oradan melekler inip çıkar" diyor, doğrudur.

Şimdi, “aşk ateşi” suyu artırır, suyu artırır ama dinginleştirmez, su kaynadığında fokur fokur bütün kirler, mikroplar ölür ama su dalgalıdır, dibi görünmez, dip iki şeyden dolayı görünmez:

1. Kirden görünmüyordur, arıtmak gerek,
2. Dalgadan görünmüyordur.

“Aşk” da dalganın kendisi, aşk o demek; dalgalı gönül, coşkulu. O yüzden “herkes aşka müptelâyken” derler, “ehlullah dingindir”.

Şimdi, cezbeye kapılan kişinin hâlini söyleyeyim size; yüzü sapsarı kesilir çünkü kanı çekilir, titremeye başlar, donuklaşır, içine kapanır, sesi sedası kesilir, konuşmaz, dili dönmez. İçine çekilir, kanı donar. “İçi yanar, dışı donar”, öyle bir hadisedir bu gören için; sapsarı olur, balmumu olur, derviş öyledir. Sonra birdenbire dışarıya yansır, coşar, pembeleşir, etrafını ışıtmaya başlar, ama ilk önce öz’e çekilir.

Şimdi, bizim “akl-ı selim” diyemeyeceğimiz akıl salim olduğunda, selamet bulduğunda, kendi ile barışık olduğunda dalgalar durulur.

Akl “salim” olunca; teslim, İslâm, barış haline gelince, duygular durulur, dip görünür. Buna “sekine, sükûn” denir. Bütün hedef budur, aşk değil - “aşk” bir araçtır, aşk hedef değildir.

Meselâ kâmillerin birçoğunda, o mertebeye geldiği için ve o mertebenin rabbi konuştuğu için şunu duyarsınız: “Aşk bir merhaledir, bir hedeftir, varanın durağıdır.” O mertebenin sesidir o, makam-ı saburdaki; “Varılacak en son durak makam-ı saburdur, ondan öteye yol yoktur” der. Onun için de doğru, hepsi ayan-ı sabite bunların ama tek doğru değil, o mertebenin doğrusu, o mertebenin hakikati. O yüzden de bu yolları yürümeyen insanların kitaplardan okuyarak, onun bunun ağzından, kulaktan dolma sözlerle inançları oluşur ve “aşk” lâfı da cinsellikle benzetilmesi kolay bir şey olduğu için çok da hoş gider, şehvetle karışık olarak ve birbirlerine aktararak göz koymaların, zinanın aracı olur. Hemen “şehvet tuzağına” düşüverirsiniz ya da diğeri, “menfaat tuzağı”...

“Kalb-i selîm olanlar durulurlar, dinginleşirler” demek, arzusuz olurlar demek değil, arzularının esiri olmaktan kurtulurlar. Bunun da sınanması vardır, o hâle gelen sınanır. Kur’an-ı Kerîm’de bir ayettir, şöyle der: “Sınanmadan bırakılacağınızı mı zannediyorsunuz?”

Kim sınayacak? Sen. Yok, ben yapmam öyle bir şey. Gir yola, bak! Yapıyor musun, yapmıyor musun? Nasıl bir iştir? Kendi kendini sınarsın. Bir cazibe oluşturuyor, hop doluveriyor... “Sınanmadan bırakılacağınızı mı zannediyorsunuz?”

Akl-ı selim değil, akl-ı salim olanların kalbi “selim” olur; sebebi akla bağlıdır demek istiyorum. Hep kalbi vurguluyorlar ama kaynağı akıldadır. Düşünce de salim bir düşünce olunca,

teslimiyet denen, kendi merkezini bulan, kendi dışındaki telkinlerle değil de kendi idrâkleri ile “evet/beliğ” diyen insanların akli “salim” olur, duyguları durulur kalbi “selîm” olur.

Akl-ı Nuranî

Bu dördüncü akıl mertebesi; nuranî akıl. “Nur” sözcüğü her ne kadar “ışık” diye Türkçeye çevriliyorsa da ışık değildir. Nar ve nur karşıtıktır; “nar” şehvetin sembolüdür, “nur” şehvetsiz sevginin sembolüdür.

“Nuranî akıl” demek; seven akıl ama bakın kalpten söz etmedik akıldan bahsediyoruz. Dikkatinizi çekiyorum, çünkü kalb tecelli sahasıdır, aslî değildir. “Akıl” asıldır, “kalb” fasıldır; orada fasıllara ayrılır. Mutlaklık akıldadır, çokluk, tecelli kalptedir. “Akl-ı nuranî” seven akıldır. İlkesi farklı olduğu için diğer akıl biçimleri ile karışmaz; çünkü gayî akıl; “akl-ı mead” iradîdir, iradeye bağlıdır ve edimseldir, fiilini sen işlersin.

Akl-ı nuranîde iraden kalkar, burada seven akılda irade yoktur, irade devre dışı kalır. Zaten maksadımız da metodik olarak düşünürsek, akl-ı nuranî etabından geçmek. Sürecin o etabından geçmekteki maksat da bizim “zihnimize dair irademiz” yani “toplumsal egomuz” devre dışı kalsın dıyedir. Biz onu devre dışı bırakamıyoruz çünkü “biz” dediğimiz “o” zaten, nasıl kendi kendimi devre dışı bırakayım ki? Bir bahane bulup akla uydururum, “devre dışı kaldım” derim, seni kandırırım evvelallah da, kendimi nasıl kandıracağım? İç razı olmaz, vicdan diyor ki; ı-lhh, yapamadın.

Akl-ı nuranî aşamasında nurlanan akla “aydınlanma” denir, çünkü hakikî ışığa “sevgiden” başka bir şey değildir.

Sevgiyi duygusal bir tezahür olarak anladığımızı düşünerek düzeltme yapıyorum; duygularımızdaki çalkalanmalar, coşmalar veya bağlanmalar, bunların hiçbir ilgisi yok nurla. “Nur” fizikî bir şey, fizik bir duygu değil, nur hakikî bir şey. Hakikî; fiziksel gerçekliği var demek, tahakkuku var.

Nur, fizikte en subtil titreşim, en temel, ondan daha temel bir titreşim yok, bütün bu kâinatın yaratılışının özü.

İnsanın benliği yalnız başkasına değil, kendisine de gaptir (gizli). Onun için, “hü”, o, “o” kim? “Ben”.

Şimdi, yasa koyuculuk millet meclisinde mündemiçtir, hükmî şahsiyet olarak oradaki vekillerden hiç biri değil, “hükmî şahsiyet”, ne diyeceğiz ona; “o”, o koyar, “o” kim? Hükmî şahsiyet olarak, Büyük Millet Meclisi. Kimdir o, gösterebiliriz? Hepsidir efendim, olmuyor; hiçbirisi, gene olmuyor. Aynı buna benzer olarak, “hüvel gayb”; kendi benliğimizin kendimize gaip olmasıdır, kendimize bilinmez olarak kalması meselesidir ve ezeli ebedi sır budur. Çünkü her dile getirdiğinde kendini, kendisi kendine gaip kalmaya devam eder, yoksa “yaratma” dururdu.

Akl-ı Nuranî; ontolojik olarak en subtil bir özdür ki nesnelere hepsinin aslıdır, o yüzden

birbirlerine çekilmektedirler. O yüzden “hepsi ile akrabayız” diyoruz, “kurbiyet-i ilâhî” budur, her şey ile akrabayız, hakikâten öyle.

“Ben bunu kabul ediyorum, öyle inanıyorum!” Anlattığımız böyle bir şey değil, inanarak değil, inanç bu yolun en büyük engelidir, inandığınızla o an perdelendiniz. O yüzden “ontoloji” lâfını felsefi bir terim olarak söylüyoruz, doğrudan doğruya “varlık” deneyimi. Peki, “bu nerede deneyimlenir”? Yegâne, tek bir yer, başka hiç bir yerde olamaz, v c d; vücûd bulunduğu yerde, vicdanda, başka mekân yok, rabbin mekânı; v c d; vücûd bulunduğu yerdir ve senin vicdanındır, varlığıdır. Vicdan, varlık demek, senin varlığıdır, varlığın ise “değerlerin” ışıdığı yer olarak vicdandır.

Akl-ı nuranîde öyle bir sevgi hâli vardır ki sever değildir, edimsel değildir. İrade kalktığı için edimsel değildir, edimler yani fiiller iradeye bağlıdır, akl-ı nuranî iradeye bağlı olmadığı için, küllî olduğu için sadece ışığa vardır orada, ışık yoktur. Bir sevme edimi yoktur, sadece o insandan doğası itibari ile varlık olarak, ontolojik olarak ışığa devam eder; buna “cûd” denir, taşma. Tabiatı o hale dönüşmüştür demek istiyorum. O sevgidir, sevmez, o sevgidir; akl-ı nuranî.

Fakat merteye olduğu için o mertebeye kalırsa, hep sevgi hâlinde olduğu için ona “mezcup” diyoruz. İradesi yoktur mezcupların; nereye gidecekleri, ne yapacakları üzerine kendilerinin hükmü yoktur. Onlarda ev bark olamaz, aile kuramazlar, çoluk çocuk bakamazlar.

Şeriat akl-ı nuraniye intikâl edemez, orada hükümler biter. O yüzden biz onları zahiren de “delirdiler” diye hüküm altına almıyoruz. Hâkimin önüne çıkart, “Deli raporu var mı?” diyor, “Var.” “Eee, ben ne yapayım, adamın akli yok, biz akla hüküm ederiz,” diyor. Hâlbuki akli var, akli nuranî.

Akl-ı Sultanî

Beşinci akıl mertebesine geldik. Beş tane akıl mertebesinden söz ediyoruz bugün, bunlar hakikâttirler, hakikâtdirler; ne senin, ne benim, ne şu tarikatın, ne şu dinin malı değildir, varlıktır. Ontoloji esastır ve hiçbir dine sığmaz. Dinler uygulamalardır, bir nevi ideolojidir, aslolan ontolojidir, varlıktır; vücûd’tur aslolan.

“Din” olgusu için Aziz Pavlus’un söylediği gibi, din üç şeyle belirir: “İman, ümit ve sevgi.”

Akl-ı nuranîde cezbe-i ilahî olduğu için “bütünsel” demek, bütünsel olduğu için iman, özgüven belirmemiştir, çünkü orada özgüven yok sadece ışığa var. Sadece salt sevgidir kendisi veya miknatıdır çeker, dolayısı ile imana ihtiyaç var ki ümit verebilsin. İman da özgüvendir, özgüven olabilmesi için nuranî akılla ortadan kalkan iradenin bu kez beşinci mertebedeki sultanî aklın iradesi ile iradelenmesi lâzım. İşte sultan öyle bir iradedir ki mutlak iradedir. “Sultan” mutlak iradenin adıdır; başka bir yere dayanmadan hüküm eden, sultan öyle değil mi? Sultan eğer kimseye danışmıyor ve hüküm veriyorsa, bu firavunluktur.

Akl-ı sultanînin “ilme” secde etmesi lâzım; eğer ilme secde etmezse, âlimlere danışmazsa firavundur. Âlimler yani “ulemâ” dediğimiz - Kuran’da “ruhban yoktur, ulemâ vardır” dediği bu, âlimlere danışınız. “Ulemâ” “âlim”in çoğulu, âlim de rasîhun; rüsûh bulmuş, “ilm-i

rasîhun” ilminde rüsûh bulmuş, ilminde kök salmış; bunun bugünkü adı “uzman”. Evrensel bilgi mekânımız bugün üniversite olduğuna göre, “üniversiteye danışın” diyor. Amerikan yönetimine dikkat edin, bütün fakülteler kongreye rapor verir, çok önemlidir bu, çünkü siyaset “irade” demektir, üniversite “akıl” demektir.

Akılsız irade keyfîdir; firavundur. İradesiz akıl meczuptur; darmadağındır. Mesele aynı zamanda sosyal yaşamı da düzenleyen bir anlatımdır ki bu insanın kendi mülkünde de sultan olmasını gerektirir. Demek ki kendi mülkümüzde de sultan olacağız ama ilme bağlı olarak.

17 Ekim 2011